

Het politiegeweld in post-dictatoriaal Brazilië: structureel of incidenteel?

Afbeelding 1 Een agent tijdens de inval in Rocinha afgelopen september 2017. Bron: Leo Correa/AP van The Guardian.

Amanda Gomes Lôbo, 5546516
a.d.f.gomeslobo@students.uu.nl

Jacob van der Borchstraat 38Bis
3515XE Utrecht

GE3V14054 BA- Eindwerkstuk
7,5 ects

Scriptiebegeleider: Hans van der Jagt

Aantal woorden: 8221

22 januari 2018

Samenvatting

Het geweld escaleert in Brazilië behoorlijk, met name het politiegeweld en het slachtoffers profiel. Er was in Brazilië zowel sprake van instabiliteit door de vorming van een nieuwe regering na een dictatuur, als van geërfde interne conflicten. Beide belangrijke factoren voor geweld. De voorkeur voor een correcte naleving van de democratie lijkt niet heel erg sterk aanwezig in de Braziliaanse regering. Hier heeft voornamelijk de bevolking onder geleden, doordat er een slecht sociaal en cultureel beleid was. De kwaliteit van het openbare basisonderwijs is hierdoor erg laag. Dit is een belangrijke factor voor zowel de efficiency van de politie als voor minder criminaliteit en hierdoor ook minder politiegeweld. Zo is hoge geletterdheid in sloppenwijken effectiever om moorden te voorkomen in vergelijking tot sloppenwijken met hoge ongeletterdheid. Dit suggereert tegelijkertijd dat de overheid een grote rol kan spelen in de vermindering van het totale aantal moorden door sociale statelijke programma's uit te breiden.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Inleiding	4
Hoofdstuk I De militaire dictatuur en post-dictatoriaal Brazilië	10
<i>Politieke verdeeldheid en machtsafname</i>	11
Hoofdstuk II. Geweld door de Politie of het systeem?	15
Sociale-economische factoren en geweld	17
De politie als instrument van de machtigen?	21
Conclusie	24
Bijlagen	26
<i>A: Grafiek van Fórum Brasileiro de Segurança Pública</i>	26
Literatuurlijst	27

Inleiding

Brazilië registreerde in 2016 het hoogste aantal gewelddadige moorden in zijn geschiedenis, dit publiceerde *Fórum Brasileiro de Segurança Pública* (FBSP), vertaald: Braziliaanse forum van openbare veiligheid, afgelopen oktober 2017. Het historische aantal is 61.283 vermoorde mensen, dit wil zeggen dat in 2016 elk uur zeven mensen werden vermoord in Brazilië. In totaal zijn er 4222 moorden door de eigen nationale politie gepleegd. Hoewel het totale aantal gewelddadige moorden met 4 procent is toegenomen vergeleken met het jaar daarvoor (2015), is het totale aantal gewelddadige doden door de politie met 25,8 procent toegenomen vergeleken met het jaar daarvoor. Dit is een behoorlijke stijging. In het rapport van het FBSP is in de grafiek over het aantal gepleegde moorden door de politie, te zien dat tussen 2009 en 2016 de politie schuldig is aan 21.892 doden. Waarbij het totale aantal doden in 2016 is verdubbeld vergeleken met 2009, toen de politie 2042 mensen doodden (zie bijlage A: Tabel 1). Bovendien is uit het onderzoek ook gebleken dat van de gevallen slachtoffers 76,2 procent van afro-decente afkomst zijn, waaronder 99,3 procent man zijn en 81,8 procent tussen de 12 en 29 jaar is.¹

Het geweld escaleert in Brazilië dus behoorlijk, met name het politiegeweld en het slachtoffers profiel. Een recent voorbeeld van het politiegeweld is de inval door de politie met versterking van het Braziliaanse leger in de grootste sloppenwijk van Rio de Janeiro, Rocinha afgelopen september 2017. Het doel van de inval was om de wijk veiliger te maken door de aanwezige drugsbendes uit Rocinha te drijven. Alleen zorgde de inval wel voor een week lang intense schietgevechten tussen de lokale drugsbendes en het leger. Bewoners van de sloppenwijken konden niet veilig de deur uit, kinderen konden niet naar school, ziekenhuis moesten sluiten, kortom het leven van de bewoners werd een week lang stilgezet door het geweld.²

¹ Fórum Brasileiro de Segurança Pública, '11º Anuário Brasileiro de Segurança Pública', (São Paulo 30 oktober 2017), aldaar 6-7 en 30. <http://www.forumseguranca.org.br/publicacoes/11o-anuario-brasileiro-de-seguranca-publica/>.

² Dom Phillips en Júlio Carvalho, 'Brazil's army returns to Rio favela amid clashes between gangs and police' (versie 22 september 2017), <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/22/brazils-army-deployed-to-rio-favela-amid-clashes-between-gangs-and-police> (9 november 2017). Tom Phillips, 'Brazil troops and police raid Rio shantytown in clean-up drive' (versie 13 november 2011), <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/13/brazil-troops-raid-shantytown> (19 januari 2018).

Hieruit volgt de vraag welke noodzaak de politie eigenlijk had om zelfs met het leger te interveniëren in Rocinha en hierbij zoveel omstanders in gevaar te brengen? Hoe valt dit te verantwoorden vanuit de regering? Het antwoord hierop is dat de regering in 2011 een pacificatie programma is gestart om de drugsbendes uit de sloppenwijken te drijven en hiermee de stad veiliger te maken, met het oog toen op de Olympische Spelen die in 2016 plaatsvonden.³ Maar kan het 'veiliger' maken van een stad op z'n gewelddadige wijze echt verantwoord worden? Want de tijden waarin de overheid geweld gebruikte om de openbare 'veiligheid' te behouden, is in 1985 afgesloten toen de militaire dictatuur (1964-1985) eindigde en Brazilië een democratie werd.⁴

Tijdens de militaire dictatuur zette de overheid speciale politie-eenheden in om de steden veilig te houden met onder andere repressieve en gewelddadige methodes. In andere woorden, werd de bevolking onderdrukt zodat de militaire junta de voor hun ogen gestelde doelen konden uitvoeren, zonder protesten van de eigen bevolking. Zouden er protesten plaatsvinden dan werden die tegen gehouden.⁵ In 2013 gingen Brazilianen massaal de straat op om te protesteren. Ze waren ontevreden over de regering en haar uitgave aan de confederatie- en wereldkampioenschappen (2013 en 2014) in plaats van aan publieke dienstverlening. De overheid heeft de politie toen ingezet om de openbare orde te behouden, dit gebeurde echter wel op een gewelddadige manier in de vorm van traangas en rubberkogels.⁶ De overeenkomsten met de militaire dictatuur en de wijze waarop de regering het leger en de politie inzet, is opmerkelijk. Het zijn deze overeenkomsten waar deze scriptie in is geïnteresseerd. Want Brazilië is geen militaire dictatuur meer, maar sinds 1985 een democratie. Daarom onderzoekt deze scriptie in *hoeverre valt het politiegeweld in Brazilië te verklaren vanuit de post-dictatoriale regering na 1985*.

³ Tom Phillips, 'Brazil troops and police raid Rio shantytown in clean-up drive' (versie 13 november 2011), <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/13/brazil-troops-raid-shantytown> (19 januari 2018).

⁴ Boris Fausto, vertaald door: Arthur Brakel, *A Concise History of Brazil* (tweede editie Cambridge 2014), aldaar 273-274, 276, 284 en 302.

⁵ Fausto, *A Concise History of Brazil*, aldaar 284.

⁶ Jonathan Watts, 'Brazil erupts in protest: more than a million on the streets' (versie 21 juni 2013), <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/21/brazil-police-crowds-rio-protest> (19 januari 2018).

Een belangrijk aspect van een democratie zijn burgerrechten, immers geven deze bescherming aan de bevolking.⁷ Dat zou betekenen dat het in gevaar brengen van de burgers niet gedoogd is. Maar politicoloog Earl Conteh Morgan stelt in zijn boek *Collective Political Violence* dat het geweld in Latijns-Amerika een reactie is op de instabiliteit, dat nieuwe naties karakteriseert, zoals bijvoorbeeld na een periode van militaire repressie.⁸ In dit opzicht is het verklaarbaar dat het geweld is toegenomen ondanks dat de dictatuur was beëindigd. Brazilië ging in 1985 een periode in waarbij er een nieuwe regering werd gevormd, waardoor er instabiliteit plaats kan vinden en geweld een gevolg van kan zijn. De militaire dictatuur zorgde dus enigszins voor stabiliteit, omdat er al een vaste regering was. Ook kan het geweld volgens Morgan een gevolg zijn van interne conflicten die zijn geërfd van decennia aan gewelddadige conflicten, waardoor een maatschappij zich in een gemilitariseerde en zelf in stand houdende oorlogseconomie transformeert.⁹ Dit is goed toepasbaar in het geval van Brazilië. Want de overgang tot een democratie betekende niet gelijk het einde van het anticommunistisch discours van de militairen. Integendeel, deze was nog sterk aanwezig in de Braziliaanse regering. Partijen die vreesde voor een linkse president gingen samenspannen, er was dus ook sprake van interne conflicten. Hiernaast waren er nog steeds bewindsleden van de militaire dictatuur in de regering aanwezig.¹⁰

Er was in Brazilië zowel sprake van instabiliteit door de vorming van een nieuwe regering na een dictatuur, als van geërfde interne conflicten. Beide belangrijke factoren voor geweld, volgens Morgan. Het is daarnaast van belang om het geweld en de politiek in Brazilië vanuit een historisch perspectief te benaderen, omdat er na het beëindigen van de militaire dictatuur nog steeds oude machtsstructuren aanwezig waren. Daarnaast is alles een reactie op het voorgaande. Zoals de aanwezigheid van oude bewindslieden in de post-dictatoriale regering en hun samenzwering tegen links.¹¹ Dit verklaart bijvoorbeeld bepaalde keuzes in de huidige Braziliaanse politiek en hun voorkeur voor de groei van de economie, maar hier zal in

⁷ Teresa Caldeira en James Holston, 'Democracy and Violence in Brazil', *Comparative Studies in Society and History* 41 (1999) 4, 691-729, aldaar 692.

⁸ Earl Conteh Morgan, *Collective Political Violence: An Introduction to the Theories and Cases of Violent Conflicts* (London 2004), aldaar 17.

⁹ Morgan, *Collective Political Violence*, aldaar 17.

¹⁰ Mary Del Priore en Renato Venancio, *Uma Breve História do Brasil* (vertaling: Een korte geschiedenis van Brazilië) (São Paulo 2016), aldaar 289- 291.

¹¹ Priore en Venancio, *Uma Breve História do Brasil*, aldaar 289- 291.

het betoog op in worden gegaan. In het nieuws wordt de corruptie bijvoorbeeld benaderd alsof het een probleem van de huidige regering is en dat dit kan worden opgelost door enkel naar het heden te kijken.¹²

Bovendien wordt er binnen de wetenschap door prominente Braziliaanse historici zoals Boris Fausto en Mary del Priore & Renato Venancio de Braziliaanse geschiedenis in hun boeken vertellen, wordt alleen het verhaal op zich verteld. Waardoor ze beperkt zijn en niet optimaal kunnen analyseren. Vaak worden er niet daadwerkelijke verbanden gelegd. Artikelen die het geweld in Brazilië willen verklaren zoals het artikel 'Democracy and Violence' van sociologe Teresa Caldeira en sociaal-cultureel antropoloog James Holston¹³ benaderen het vanuit een hedendaags perspectief. Of ze beperken zich alleen tot de politieke geschiedenis zoals Leonardo Avritzer in het artikel 'Transition to Democracy and Political Culture: an Analysis of the Conflict Between Civil and Political Society In Post-Authoritarian Brazil'¹⁴.

Om tot een antwoord te komen op de probleemstelling zullen twee deelvragen worden behandeld, die tevens ook de hoofdstukken van deze scriptie zijn. De eerste deelvraag is: Hoe was militaire dictatuur en in hoeverre is er daadwerkelijk verandering gekomen na de val van de dictatuur? De eerste deelvraag onderzoekt hoe de situatie tijdens de dictatuur was en hoe de transitie tot een democratie verliep. Het is van belang om de periode voor 1985 te onderzoeken omdat zo kan worden nagegaan of er überhaupt sprake was van verandering. Daarnaast heeft het militaire regime (1964-1985) veel nieuwe decreten uitgebracht die de Braziliaanse politiek heeft omgegooid, hoofdstuk 1 zal hier verder op in gaan.¹⁵ De tweede deelvraag is: wat is de rol van de Braziliaanse regering geweest in het toenemende geweld en in hoeverre zie je dit terug in het heden? De focus bij de tweede deelvraag is of het geweld in Brazilië een structureel probleem is en dus historisch verklaarbaar is, hoe zette de Braziliaanse regering (politie)geweld in, of dat deze als een hedendaags probleem moet worden benaderd.

¹² Marc Bessems, 'Brazilië staat op een tweekop: 'naar serieus land of weer bananenrepubliek'' (versie 19 november 2017), <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2203447-brazilie-staat-op-een-tweekop-naar-serieus-land-of-weer-bananenrepubliek.html> (19 januari 2018).

¹³ Teresa Caldeira en James Holston, 'Democracy and Violence in Brazil', *Comparative Studies in Society and History* 41 (1999) 4, 691-729.

¹⁴ Leonardo Avritzer, 'Transition to Democracy and Political Culture: an Analysis of the Conflict Between Civil and Political Society In Post-Authoritarian Brazil', *Constellations* 2 (1995) 2, 242-267.

¹⁵ Fausto, *A Concise History of Brazil*, aldaar 273.

Door hier onderzoek naar te doen geeft deze scriptie een toevoeging aan het debat dat de overgang tot een politieke democratie niet gelijk staat aan geweldsafname. Zo stellen sociologe Teresa Caldeira en sociaal-cultureel antropoloog James Holston in het artikel 'Democracy and Violence in Brazil' dat in het geval van Brazilië een politieke democratie niet genoeg is voor burgerrechten of voor het produceren van democratische 'gerechtigheid'.¹⁶ Er wordt in deze scriptie voornamelijk ingegaan op de opvattingen van de nieuwe Braziliaanse regering sinds 1985 ten opzichte van ordehandhaving. Ook kan dit onderzoek bijdragen aan het aantonen dat de theorie over de transitie tot een democratie en het zijn van een democratie, niet universeel toepasbaar is. Zoals politiek socioloog Leonardo Avritzer in 'Transition to Democracy and Political Culture' doet en Caldeira en Holston in hun artikel.¹⁷ Verder kan dit onderzoek bijdragen aan opheldering over hedendaagse problemen zoals corruptie, doordat er wordt ingezoomd in de politiek waaruit Brazilië is opgebouwd sinds 1985.¹⁸

In deze scriptie wordt het geweld geplaatst onder de macro benadering volgens het boek *Collective Political Violence* van Earl Conteh Morgan, waarbij de focus is op de structuur van een staat en zijn instituties.¹⁹ Deze scriptie zal gebruik maken van Braziliaanse geschiedenis boeken en secundaire literatuur van verscheidende disciplines, sociologie, psychologie en politicologie. Als primaire bronnen worden constituties en decreten van Braziliaanse regering geraadpleegd. Ook zullen documentaires als primaire bron dienen en zullen rapporten van onderzoeksinstituties worden geraadpleegd. Verder is het ten eerste van belang om te onderstrepen dat alle gebruikte cijfers en statistieken met betrekking tot het geweld in Brazilië beperkt zijn. Omdat er rekening moet worden gehouden dat niet al het geweld is geregistreerd en dat er in de geraadpleegde onderzoeken niet altijd goede collaboratie was vanuit de politie.²⁰ Ten tweede zijn er een aantal bronnen in het Portugees waarbij de vertaling door de auteur van deze scriptie is gedaan, Braziliaans-Portugees is mijn tweede moedertaal. Tot slot

¹⁶ Teresa Caldeira en James Holston, 'Democracy and Violence in Brazil', *Comparative Studies in Society and History* 41 (1999) 4, 691-729, aldaar 692.

¹⁷ Avritzer, 'Transition to Democracy and Political Culture', aldaar 243 en Caldeira en Holston, 'Democracy and Violence in Brazil', aldaar 291.

¹⁸ Priore en Venancio, *Uma Breve História do Brasil*, aldaar 306-307.

¹⁹ Morgan, *Collective Political Violence*, aldaar 12.

²⁰ Joseph Murray, Daniel Ricardo de Castro Cerqueira en Tulio Kahn, 'Crime and violence in Brazil: Systematic review of time trends, prevalence rates and risk factors', *Aggression and Violent Behavior* 18 (2013) 5, 471-483, aldaar 480-481.

wordt in deze scriptie geweld in een brede context gebruikt, het geweld wordt benaderd vanuit wat het kan representeren met betrekking tot het gebruik ervan door de Braziliaanse regering. In andere woorden, er zal niet in details in worden gegaan op hoe de gewelddadige handelingen vanuit de politie worden verricht. Want deze scriptie is zoals genoemd specifiek geïnteresseerd in de rol van de Braziliaanse regering: in hoeverre valt het politiegeweld in Brazilië te verklaren vanuit de post-dictatoriale regering na 1985.

Hoofdstuk I De militaire dictatuur en post-dictatoriaal Brazilië

In 1985 was het militaire regime in Brazilië tot zijn einde gekomen, Brazilië zou een democratie worden. Echter begon ruim tien jaar voor het einde van het militaire regime in 1974 de macht van de militairen al af te nemen, het regime moest kampen met een mondiale prijsstijging van aardolie en hoge buitenlandse schulden waardoor Brazilië in een crises terecht was gekomen. De oppositie, voor zover die was toegestaan, heeft in hetzelfde jaar de verkiezingen gewonnen en worden door Mary Del Priore en Renato Venancio gezien als een keerpunt van de transitie naar de democratie. De oppositie wilden de repressieve militairen subordoneren.²¹ Echter zaten de militairen al tien jaar in de regering en gedurende deze periode hebben zij logischerwijs voetsporen in de Braziliaanse wetgeving achtergelaten. Er kan in Brazilië daarom niet echt worden gesproken van de val van de dictatuur omdat deze ‘val’ erg geleidelijk is verlopen. Het is voor deze scriptie daarom van belang om deze periode kort toe te lichten, aangezien in deze periode ontwikkelingen kunnen hebben plaatsgevonden die van belang zijn voor post-dictatoriaal Brazilië. Dit hoofdstuk zal zoals genoemd in gaan op de deelvraag: *Hoe was militaire dictatuur en in hoeverre is er daadwerkelijk verandering gekomen na de val van de dictatuur?* Om te beginnen wordt eerst de politieke situatie in Brazilië tien jaar voor het einde van de dictatuur beschreven, omdat er in 1974 al sprake was van een transitie tot een democratie. Vervolgens wordt beschreven hoe de politieke situatie was na deze transitie, waarbij tegelijkertijd wordt onderzocht wat de functie van de politie was in deze nieuwe democratie.

Er zal in dit hoofdstuk gebruik worden van twee historische boeken: *Uma Breve História do Brasil*, Een Korte Geschiedenis van Brazilië, en van *A Concise History of Brazil* geschreven door Boris Fausto. Beiden zijn prominente historici van de Braziliaanse geschiedenis en door beide boeken te combineren kan het beste de context worden verteld. Ook zal er gebruik worden gemaakt van secundaire literatuur met betrekking tot de democratie in Brazilië en tot de rol van de politie. Verder worden als primaire bronnen gebruik gemaakt van constituties en institutionele decreten van de Braziliaanse overheid. Voorts wordt er één documentaire uit die periode geraadpleegd, waarin de bevolking hun ervaring in de transitie vertellen. De

²¹ Mary Del Priore en Renato Venancio, *Uma Breve História do Brasil* (eigen vertaling: Een Korte Geschiedenis van Brazilië) (São Paulo 2016), aldaar 284.

documentaire heet 'Rocinha Brasil 77' geregisseerd door Sérgio Péo gaat over het leven in tegenwoordig de grootste sloppenwijk van Rio de Janeiro, Rocinha.²²

Politieke verdeeldheid en machtsafname

De afname van de macht van de militairen begon toen president generaal Ernesto Geisel in 1974 zijn ambt aan nam. Geisel probeerde de macht van de militairen in te perken, maar de militairen wisten een bureaucratische weg te vinden waardoor dit niet doorging.²³ De militairen hadden de aanstelling van Geisel niet in de hand en toen Geisel verandering wilde invoeren, konden zij een appél doen op de wet. De transitie tot een democratie was dus een feit doordat de iemand van de oppositie president was geworden, maar ook omdat er verdeeldheid was ontstaan binnen het militaire regime zelf. Dit is overigens niet een opmerking die Priore en Venancio in hun boek *Uma Breve História do Brasil* maken. Maar Boris Fausto doet dit in *A Concise History of Brazil* wel. Zo begon volgens Fausto de oppositie steeds meer zijn eigen weg op te gaan en hun onvrede uit te spreken met betrekking tot de martelingen. Maar Fausto ziet als de echte katalysator de relatie tussen de militairen en de macht hierbinnen. Dit heeft voor verdeeldheid binnen de regering gezorgd. In plaats van een poging tot samenwerking, probeerden partijen elkaar te onderdrukken of zelfs uit de regering te duwen.²⁴

In deze politieke strijd werd tussen 1978 en 1979 een belangrijk institutioneel decreet opgeheven. Het gaat hierbij om *Ato Institucional N° 5 (AI-5)*²⁵, een van de zeventien institutionele decreten die de bevoegdheden van het militaire regime bepaalden.²⁶ De AI-5 was een van de meest repressieve decreten, die het militaire regime daadwerkelijk tot een dictatuur maakte.

²² Het was niet mogelijk om een originele versie te vinden.

'Rocinha Brasil 77 (1977) Um filme de Sérgio Péo', *Rocinha Brasil 77*, YouTube: Mauricio Antoun, regie: Sérgio Péo, 14 juli 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=ZWDFZFZOt7e4> (16 januari 2018).

²³ Priore en Venancio, *Uma Breve História do Brasil*, aldaar 284-285.

²⁴ Fausto, *A Concise History of Brazil*, aldaar 288.

²⁵ Diário Oficial da União (eigen vertaling: staatsblad), 'ATO INSTITUCIONAL N° 5, DE 13 DE DEZEMBRO DE 1968', *Diário Oficial* (eigen vertaling: staatsblad), 13 december 1968, sectie 1 aldaar 1-2, <https://www.jusbrasil.com.br/diarios/3127683/pg-1-secao-1-diario-oficial-da-uniao-dou-de-13-12-1968/pdfView> (12 januari 2018).

²⁶ Portal da Legislação (eigen vertaling: portaal van de wetgeving), 'ATOS INSTITUCIONAIS' (eigen vertaling: institutionele decreten), <http://www4.planalto.gov.br/legislacao/portal-legis/legislacao-historica/atos-institucionais> (12 januari 2018). En Priore en Venancio, *Uma Breve História do Brasil*, aldaar 286.

AI-5 had namelijk geen vervaldatum terwijl voorgaande decreten deze wel hadden, hiernaast kreeg de president de bevoegdheid om mandaten in te trekken en rijksambtenaren te ontslaan of aan te nemen. Ook werd de media gecensureerd en werd marteling een integraal onderdeel van het beleid.²⁷ De opheffing van AI-5 is daarom van essentieel belang geweest in de transitie van een militaire dictatuur naar een democratie.

Nog een belangrijk aspect van de transitie naar een democratie was de grote onvrede van de Braziliaanse bevolking over de alsmaar verslechterende levensomstandigheden. Een aanleiding hiervan was de mondiale crisis waar Brazilië in terecht was gekomen. Dit heeft ervoor gezorgd dat tussen 1977 en 1983 het deel van de bevolking dat onder de armoedegrens leefde bijna is verdubbeld, van zeventien miljoen naar dertig miljoen mensen. Een belangrijke ontwikkeling was de verschuiving van armoede naar de grote steden. Dit heeft geleid tot een snelle uitspreiding van stedelijke criminaliteit en drugshandel.²⁸

In de documentaire *Rocinha Brasil 77'* delen de buurtbewoners van Rocinha hun ervaring en mening over het leven in de sloppenwijk, favela genoemd. Rocinha is de wijk die in inleiding is genoemd, waar de politie met het leger een inval heeft gedaan afgelopen september 2017. In de documentaire vertelt een bewoner: 'Veel bewoners houden zich afzijdig van het bijdragen aan een goede organisatie van de favela omdat ze bang zijn. Ze zijn bang dat ze morgen of overmorgen represailles zullen lijden. Want als je je organiseert, dan kun je er vanuit gaan dat je negatief wordt gebrandmerkt.'²⁹ Vervolgens vraagt een andere bewoner wat de interviewer nou echt wil weten, want volgens hem wil hij enkel zijn misère zien. Volgens hem zijn interviews in een favela er alleen om negatief over de favelados, sloppenwijk bewoners, te praten. Want ondanks de bezoeken van toeristen en Brazilianen aan de favelas worden door fotografen fotoreportages gemaakt om vervolgens te laten zien hoe slecht het er daar aan toe gaat.³⁰ In andere woorden heeft meneer het gevoel dat zijn misère een attractie is voor de buitenwereld. Daarnaast heerst er een enorme angst van uitzetting onder de bewoners, omdat vele van hen meerdere keren hebben moeten verhuizen onder dwang van de overheid. Een andere bewoner voelt zich onterecht behandeld want hij zegt: 'De nationale

²⁷ Boris Fausto, vertaald door: Arthur Brakel, *A Concise History of Brazil* (tweede editie Cambridge 2014), aldaar 281-282.

²⁸ Priore en Venancio, *Uma Breve História do Brasil*, aldaar 241.

²⁹ 'Rocinha Brasil 77 (1977) Um filme de Sérgio Péo', *Rocinha Brasil 77*, aldaar 4'50'' - 5'13''.

³⁰ *Rocinha Brasil 77*, aldaar '5'27'' - '6'20''.

veiligheid zou voor iedereen gelijk moeten zijn. Wij dragen bij aan de veiligheid van de natie, terwijl onze eigen huizen niet beschermd zijn binnen diezelfde natie.³¹ De bewoners van Rocinha voelen zich dus als tweederangsburgers behandeld en voelen zich onveilig binnen de eigen staat. Naast de verdeeldheid binnen de eigen regering was er dus ook enorme onvrede vanuit de bevolking. Hoewel de bevolking niet veel macht had, heeft dit wel bijgedragen. Overigens kan uit de angst van de bewoners in de documentaire worden afgeleid dat de transitie alleen beperkt bleef tot de regering en niet de bevolking. Want deze leefde nog steeds in angst voor de overheid.

Duidelijk is dat het militaire regime in het nauw werd gedreven door externe factoren en interne factoren: er moest verandering komen. In 1985 was Brazilië officieel een democratie want de oppositie was aan de macht gekomen. De gekozen president Tancredo Neves overleed echter voordat hij zijn ambt kon aannemen. Hierdoor kreeg de wet de boventoon en werd de vicepresident de opvolger, ondanks dat er ander potentiële kandidaten waren. De vicepresident was José Sarney. Toeval of geen toeval, Sarney was een politicus die een soortgelijk politiek systeem wilde aanhouden vergelijkbaar met het politieke systeem dat tijdens de militaire dictatuur werd gehandhaafd. Dit was tevens ook de reden waarom Sarney's politiek niet gewenst was.³² Pas in 1989 was er daarom echt sprake van een democratisch gekozen president waarbij de burgers zelf hun stemmen hadden uitgebracht, genaamd Fernando Collor de Mello.

Bij de aanstelling van Collor de Mello zijn echter verschillende elementen van een democratie genegeerd. Zo stelt Avritzer dat er sprake moet zijn van openbaarheid en controle van de burgermaatschappij, wil er sprake zijn van een democratie. Wanneer niet aan deze voorwaarde wordt voldaan spelen de politici nog steeds de boventoon. In zijn artikel trekt hij namelijk de functionaliteit van de theorie van transitie naar democratie vanuit een autoritair regime in twijfel.³³ Een reden dat aan deze voorwaarde voor democratie niet voldaan werd, is dat de militairen nog steeds sterke invloed hadden binnen de regering. Er waren nog steeds bewindsleden van de militaire dictatuur aanwezig in de regering.³⁴ Dit heeft ook weer geleid

³¹ *Rocinha Brasil 77*, aldaar '16'50'' - '17'00''.

³² Sergio Fausto, 'Modernization under Democracy (1985–2010)', in Boris Fausto, *A Concise History of Brazil* (tweede editie Cambridge 2014), 324- 416, aldaar 332 en Priore en Venancio, *Uma Breve História do Brasil*, aldaar 288-289.

³³ Avritzer, 'Transition to Democracy and Political Culture', aldaar 243.

³⁴ Priore en Venancio, *Uma Breve História do Brasil*, aldaar 289- 291.

tot samenzwering binnen de regering, met als doel te voorkomen dat er een linkse president zou worden aangesteld. Deze militairen waren namelijk over het algemeen rechts georiënteerd. Zoals genoemd heerste er onvrede onder de bevolking over de levensomstandigheden. Dit maakte dat linkse partijen zoals die van Luiz Inácio Lula da Silva, namelijk Partido dos Trabalhadores(PT) (Partij van de Arbeiders), erg populair waren. Door deze populariteit laaide het anticommunistische sentiment van de militairen binnen de regering weer op. Hierdoor ontstond er een grotere verdeling tussen links en rechts. De militairen waren zoals genoemd rechts georiënteerd, waardoor hun visie aansloot bij de politieke cultuur die aanwezig was tijdens de militaire dictatuur. Hierbij moet de repressieve kant van de militaire dictatuur echter terzijde worden gehouden.³⁵

De genoemde verdeling tussen links en rechts moet in de context van de Koude oorlog gezien worden, waarbij links het communisme is en rechts het kapitalisme. De militairen waren dus voor het kapitalisme en ondersteunden hiermee rechtse presidentskandidaten. Ook moet er rekening worden gehouden met de economische belangen en degenen waar de economische belangen belangrijk voor waren. Zij hadden nog steeds erg veel invloed. Al tijdens de dictatuur was het zo dat rechtse partijen ervoor hadden gekozen om het politiek leiderschap over te dragen aan de militairen.³⁶ Aan de gemaakte inspanning om Lula niet te laten winnen kan ook worden afgeleid waar de prioriteit van de Braziliaanse regering lag, in ieder geval niet om de wens van de bevolking waar te maken. Want het nalatenschap van het militaire regime in de Braziliaanse regering heeft zich tot 2003 voortgezet. Pas in 2003 was het Lula met zijn Partido dos Trabalhadores(PT), oftewel Partij van de Arbeiders, gelukt om te worden aangesteld als president, waarbij de erfenis van het militaire regime kon worden achtergelaten. Alhoewel dit niet zonder tegenslag is bereikt.

³⁵ Priore en Venancio, *Uma Breve História do Brasil*, aldaar 291.

³⁶ Dirk Kruijt, 'Low Intensity Democracies: Latin America in the Post-dictatorial Era', *Bulletin of Latin American Research*, 20 (2001) 4, 409-430, aldaar 412.

Hoofdstuk II. Geweld door de Politie of het systeem?

'Extreme inequality is an instigator of ethnoreligious and other tensions that could be politicized and transformed into rebellion. This situation of gross inequalities coupled with rapid population growth is often a recipe for more future insurgencies and attacks against the rich and powerful. In many of the developing regions, thousands and even millions are born into a permanent environment of poverty characterized by lack of educational, health, and employment opportunities'.³⁷ - Earl Conteh Morgan in *Collective Political Violence*.

Er zal nu in worden gegaan op het geweld dat tijdens de militaire dictatuur werd ingezet en of er verandering is geweest. Belangrijk om te vermelden is dat Brazilië gedurende de dictatuur een aantal jaren enorme economische voorspoed met een geslaagd economisch beleid, er werd zelfs gesproken van een economische wonder (1969 -1973). Dit karakteriseerde de toenmalige regering onder Emílio Garrastazu Médici. Echter werd deze ook gekarakteriseerd door enorme repressie naar de bevolking, waarbij een duidelijk onderscheid werd gemaakt tussen kleine sociale minderheden en de grote meerderheid die wel een acceptabel leven leidden. Hierbij werd vooral tegen de kleine sociale minderheid repressie gebruikt.³⁸ Dit betekent dus dat een groep die een minderheidspositie had weerlozer was. Uit deze onderdrukking zou kunnen worden afgeleid dat de regering minderheden als zondebok gebruikte voor bestaande misstanden in het land. De deelvraag die dan ook behandeld zal worden is: *Wat is de rol van de Braziliaanse regering geweest in het toenemende geweld en in hoeverre zie je dit terug in het heden?* Na het einde van de dictatuur werd de politie ingezet om de macht van de elite in stand te houden waardoor de 'oppositie' de kansarme werd. Zoals genoemd was de kansarme bevolking ook tijdens de dictatuur onderhevig aan politiegeweld. De politie beschermde dus nog steeds degenen die aan de macht waren en niet de normale bevolking. Socioloog Dirk Kruijt stelt in zijn artikel dat de rechtse militairen tot op de dag van vandaag nog steeds invloed hebben op georganiseerd geweld in post-autoritair Latijns-Amerika. Zo vertelt Kruijt dat La-

³⁷ Morgan, *Collective Political Violence*, aldaar 275

³⁸ Boris Fausto, vertaald door: Arthur Brakel, *A Concise History of Brazil* (tweede editie Cambridge 2014), aldaar 284-285.

tijns-Amerika een geschiedenis heeft aan militaire presidenten en dat een militair zijn dé manier was om president te worden. Een verklaring hiervoor ziet Kruijt in het feit dat de militaire leiders zichzelf als de leiders van een heilige missie zagen: de maatschappij redden van destructieve activiteiten van civiele chaos, door het reconstrueren van de economische, sociale en politieke orde. Militairen en politieagenten werden hierbij gezien als de redders van de maatschappelijke chaos.³⁹ Hierin is het sterke nationalistische aspect van de visie van deze militairen en politieagenten goed zichtbaar, waarbij de politie opereert als overheidsinstrument.

Dit was tijdens de militaire dictatuur ook al het geval. In *A Concise History of Brazil* spreekt Boris Fausto over de bewapende politie-eenheden die de steden 'veilig' hielden. Opvallend aan het succes van deze eenheden is het feit dat ze zichzelf geïsoleerd hebben weten te houden van de meerderheid van de bevolking. Dit zorgde ervoor dat de belangstelling van de bevolking naar de politie-eenheden minimaal tot niet-bestaand was. Dit maakte het mogelijk dat de macht van deze politie-eenheden werd geaccepteerd en dat zij met minimale weerstand van de bevolking konden opereren. Onder de bevolking was weerstand aanwezig, maar deze was minimaal in vergelijking met bijvoorbeeld de situatie in Vietnam tijdens de guerrilla-oorlog, waarbij weerstand tegen het repressieve regime werd geboden door guerrillastrijders.⁴⁰

Een oorzaak voor de minimale weerstand kan ook liggen aan het feit dat de bevolking zich machteloos en angstig voelen ten opzichte van de regering en hiermee dus ook naar de politie-eenheden. Het gebrek aan weerstand hoeft niet gelijk te staan aan acceptatie, zoals Fausto wel enigszins suggereert. De angst en machteloosheid komen duidelijk naar voren in de documentaire *Rocinha 77* waarin de bewoners vertellen hoe machteloos ze zijn. Want als de overheid iets voor elkaar wil krijgen dan doet hij dit volgens hen. Zelfs als het aankomt op het ontruimen van hele sloppenwijken in de stad Rio de Janeiro. Een bewoner vertelt: 'Zij pakken het af, zij weten toch dat ik als kleine onder geen enkele mogelijkheid tegen een grote op kan. Zij komen bij mijn huis en markeert deze voor evacuatie en er is niks dat ik kan doen, ik moet weg en klaar. Wie gaat er nee zeggen, als de kleine niet tegen mag zijn. Wat moet je

³⁹ Dirk Kruijt, 'Low Intensity Democracies: Latin America in the Post-dictatorial Era', *Bulletin of Latin American Research*, 20 (2001) 409-430, aldaar 410-413.

⁴⁰ Boris Fausto, vertaald door: Arthur Brakel, *A Concise History of Brazil* (tweede editie Cambridge 2014), aldaar 284.

zeggen? Onzin zeggen en vervolgens de gevangenis in worden gezet?⁴¹ In 1977 was Brazilië nog geen democratie en moesten mensen accepteren wat hen werd opgedragen. Tien jaar later was Brazilië een democratie en was er een nieuwe constitutie gevormd.

Ondanks de nieuw opgestelde constitutie in 1988 werd de politie nog steeds ingezet en werd de wet verbroken. Volgens artikel 144 § 1. II was de inzet van de politie alleen toegestaan als omstanders niet in gevaar werden gebracht door politiemijsies.⁴² Dit gebeurde echter nog regelmatig. Zo vond er vier jaar na de ingang van de constitutie een massacre plaats waarbij politieagenten 111 gevangenen hebben vermoord, ook wel Massacre van Carandiru. Ook werd in 1996 de militaire politie weer ingezet om linkse landrechtenactivisten van hun manifestatie te weerhouden. Hier zijn negentien activisten door de politie vermoord.⁴³

Sociale-economische factoren en geweld

Een belangrijk aspect voor het geweld is zoals ook Morgan stelt extreme ongelijkheid. Dit in combinatie met een snelle bevolkingsgroei, zorgt voor oproer en aanvallen op de rijken en machtigen.⁴⁴ Zo protesteerden in 1996 de linkse landrechtactivisten tegen het feit dat de overheid stukken grond waar zij woonden aan grootgrondbezitters verkocht. Waardoor de activisten zonder huis en grond zaten. Dit is kenmerkend aan neoliberale politiek. De overheid faciliteert de werking van de vrije markt, hieronder vallen ook multinationals. De overheid heeft de politie ingezet om de manifestatie tegen te houden, terwijl de activisten om hun rechten strenden. Dit heeft tot het effect dat zij zich ongelijk behandeld voelen en waarbij de stap tot geweld dan ook eerder wordt genomen.

⁴¹ *Rocinha Brasil 77*, aldaar 8'33" - 8'48."

⁴² Câmara dos Deputados (eigen vertaling: Huis van Afgevaardigden), 'Legislação Informatizada - CONSTITUIÇÃO DE 1988 - Publicação Original' (eigen vertaling: Geautomatiseerde Wetgeving- (Constitutie van 1988- Originele Publicatie) (versie 5 oktober 1988), <http://www2.camara.leg.br/legin/fed/consti/1988/constituicao-1988-5-outubro-1988-322142-publicacaooriginal-1-pl.html> (19 januari 2018).

⁴³ Dom Phillips, 'Trail of slaughter in prisons shocks Brazilians as gang war explodes' (versie 19 januari 2017) <https://www.theguardian.com/world/2017/jan/10/brazil-prisons-gang-violence-riots> (19 januari 2018) en Jonathan Watts, 'Brazil's Landless Workers Movement renews protest on 30th anniversary' (versie 13 februari 2013) <https://www.theguardian.com/global-development/2014/feb/13/brazil-landless-workers-movement-mst-protest-30th-anniversary> (23 januari 2018).

⁴⁴ Morgan, *Collective Political Violence*, aldaar 275.

De reactie van de regering op de landrechtenactivisten weerspiegelt ook gelijk de prioriteiten van de regering. Brazilië heeft een heel slecht sociaal beleid en dit heeft het te danken aan de neoliberale politiek die in de jaren negentig is toegepast en is aangehouden. Dit betekent dat de overheid de economische groei helpt te stimuleren en door grond te bieden voor een vrije markt. Er wordt ook weinig aan de culturele sector uitgegeven. Door het slechte sociale beleid kampt Brazilië met het probleem dat het basisonderwijs van een te laag niveau is. Voor de culturele sector geldt hetzelfde, belangrijke instituten zoals bibliotheken worden niet goed onderhouden en bijgehouden met de nodige boeken.⁴⁵ Dit belemmert de mogelijkheid tot zelfstudie en toegang tot boeken die scholen voorschrijven. Zo kan het onderwijs niet optimaal functioneren en kunnen leerlingen worden belemmerd. Dit heeft een pingpong effect waardoor het ene beleid de andere tegenhoudt.

Wat voor effect heeft dit dan op het politiegeweld? Met betrekking tot de relatie van de politieagent en het geweld op zich. Moet er rekening worden gehouden dat de politieagenten zelf ook in hun kinderjaren en puberteit aan veel geweld zijn blootgesteld. Dit speelt een belangrijke rol en beïnvloedt het gebruik van geweld in hun carrière als politieagent. Er is een sterke relatie tussen de vijandige omgeving waar politieagenten in opgroeien en in hun gewelddadige gedrag later in het leven.⁴⁶ Geweld wordt door de politie in Brazilië gebruikt op 'criminelen', welke echter laag opgeleid zijn en van een lagere sociale klasse zijn. Denk hierbij aan de sloppenwijkbewoners, waar de criminaliteit voornamelijk plaatsvindt. Een belangrijke oorzaak waardoor mensen de criminaliteit in gaan is het gebrek aan voltijd onderwijs en sociale ongelijkheid.⁴⁷ Hier is gedurende de militaire dictatuur ook de basis voor gelegd. Terwijl Brazilië in het economische wonder (1969-1973) zat werd vooral de economische groei gestimuleerd en de sociale statelijke programma's in de steek werden gelaten. Daarnaast werd zoals genoemd de regering gekenmerkt door repressie naar de bevolking toe en de inzet van politie.⁴⁸

⁴⁵ Priore en Venancio, *Uma Breve História do Brasil*, aldaar 310- 311.

⁴⁶ Center on Democracy, Development and the Rule of Law (CDDRL), 'Understanding Police Use of Force in Rio de Janeiro' <http://cddrl.fsi.stanford.edu/crimelab/research/understanding-police-use-force-rio-de-janeiro> (16 januari 2017).

⁴⁷ Priore en Venancio, *Uma Breve História do Brasil*, aldaar 313.

⁴⁸ Boris Fausto, vertaald door: Arthur Brakel, *A Concise History of Brazil* (tweede editie Cambridge 2014), aldaar 284-285.

In het recent uitgebrachte onderzoek 'Killing in the Slums: An Impact Evaluation of Police Reform in Rio de Janeiro' van Center on Democracy, Development and the Rule of Law (CDDRL) wordt de relatie tussen geweld en sociale-economische factoren bevestigd. Zo blijkt uit het onderzoek dat de ingezette Pacificatie Politie Eenheden (UPP) in sloppenwijken met een hoge geletterdheid effectiever moorden konden voorkomen dan in sloppenwijken met hoge ongeletterdheid. Dit suggereert tegelijkertijd dat de overheid een grote rol kan spelen in de vermindering van het totale aantal moorden door sociale statelijke programma's uit te breiden.⁴⁹ Dit kan er weer voor zorgen dat de politie efficiënter kan werken, want er vindt te veel criminaliteit plaats in verhouding tot de mankrachten aanwezig bij de politie. Dit zorgt ervoor dat velen geen straf krijgen na het plegen van een misdaad. Omdat de politie niet elke zaak kan behandelen.⁵⁰ Dit zorgt voor straffeloosheid. Daarnaast zorgt de slechte verhouding er ook voor dat er keuzes moeten worden gemaakt in wat er wel of niet wordt behandeld en dit zegt dan ook weer iets over waar de prioriteit van de politie bij ligt.⁵¹ Vaak komt de prioriteit voort uit de wens van de regering of de gemeente om iets te verhandelen, zoals de inzet van Pacificatie Politie Eenheden. De bevolking zou zich hierdoor niet gesteund kunnen voelen en proberen het heft in eigen handen te nemen, dat vervolgens weer kan leiden tot meer geweld. De rol van de overheid is erg belangrijk bij zowel de vermindering van moorden als bij een efficiëntere politie.

Bijna vijftig jaar later na de Medici regering heeft de economische groei nog steeds de voorkeur en wordt de politie nog steeds ingezet voor repressie. Een oorzaak hiervan kan liggen bij aan feit dat zelfs toen Brazilië een democratie werd de militairen veel invloed hadden en hiermee dus ook de rechtse partijen. Die zij steunden. Dit kan de voorkeur voor de economische groei verklaren. De aanhoudende invloed van de militairen hebben ze volgens socioloog Dirk Kruijt te danken aan de 'verborgen aanwezigheid'. De militaire hebben op een bekwame manier controle hadden over vier machtsfactoren. Door de democratische consolidatie te on-

⁴⁹ Edgar Franco, Beatriz Magaloni, en Vanessa Melo, 'Killing in the Slums: An Impact Evaluation of Police Reform in Rio de Janeiro', *Center on Democracy, Development and the Rule of Law (CDDRL)* (Stanford 2015), aldaar 6-7.

⁵⁰ Luis Flavio Saporì, *Por que cresce a violência no Brasil?* (Eigen vertaling: Waarom groeit het geweld in Brazilië) (Belo Horizonte 2014), aldaar 21.

⁵¹ Loïc Wacquant, 'Toward a dictatorship over the poor? Notes on the penalization of poverty in Brazil', *Punishment & Society* 5 (2003) 2, 197-205, aldaar 201.

dersteunen konden ze op de achtergrond invloed uitoefenen. De vier factoren zijn de inlichtingendienst, de dominantie over de politie en de legale kracht door het hebben van impunititeit en immuniteit.⁵² De inzet van politie in het voordeel van de regering wordt op deze wijze gefaciliteerd.

Ook zou hieruit zou kunnen worden opgemaakt hoe sterk de relatie tussen politieke en economische macht is. Dit raakt gelijk de gevoelige snaar: corruptie. Al voor het begin van het militaire regime was dit een probleem. De coup in 1964 was onder ander gepleegd om Brazilië van corruptie te bevrijden.⁵³ Ook na het einde van het militaire regime had Brazilië hier problemen mee.⁵⁴ Ook in het heden is dit een groot probleem binnen de Braziliaanse politiek, denk hierbij aan het grootste corruptieonderzoek van de Braziliaanse regering 'Operatie Wasstraat', beter bekend als Lava Jato. Waaruit blijkt dat bijna alle politieke partijen en grote bedrijven van het land corrupt zijn.⁵⁵ Dit heeft de Brazilianen wakker geschud en zij willen verandering. Dit blijkt ook uit het verschenen rapport 'People and Corruption: Latin America and The Caribbean' *Transparency International* uit afgelopen oktober 2017. Hieruit blijkt dat van de Latijns-Amerikaanse landen, Brazilië het meeste bereid is om te vechten tegen corruptie gevolgd door Costa Rica en Paraguay. Ondanks dat het gevoel van corruptie erg groot is, geloven gelooft de bevolking hier wel zelf verandering in te kunnen brengen.⁵⁶ Maar zoals Priori en Venancio ook stellen in het nawoord, moet de Braziliaanse bevolking dingen niet door elkaar gaan halen. Zoals momenteel wel gebeurd. De prioriteit voor het bestrijden van corruptie zorgt voor verwarring. Dat de politiek voor een groot deel corrupt is, wil niet zeggen dat er geen goede initiatieven zijn. Zoals de Bolsa Familia, oftewel familiehelp, die ex-president Lula heeft geïmplementeerd. Deze wordt nu als ineffectief beschouwd omdat er corruptie zou plaatsvinden. Verschillende intellectuelen, artiesten en journalisten willen de familie-

⁵² Dirk Kruijt, 'Low Intensity Democracies: Latin America in the Post-dictatorial Era', *Bulletin of Latin American Research*, 20 (2001) 409-430, aldaar 413.

⁵³ Fausto, *A Concise History of Brazil*, aldaar 273.

⁵⁴ Priore & Venancio, aldaar 289.

⁵⁵ Marc Bessems, 'Brazilië staat op een tweesprong: 'naar serieus land of weer bananenrepubliek'' (versie 19 november 2017), <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2203447-brazilie-staat-op-een-tweesprong-naar-serieus-land-of-weer-bananenrepubliek.html> (19 januari 2018).

⁵⁶ Coralie Pring, 'People and Corruption: Latin America and The Caribbean. Global Corruption Barometer', in: *Transparency International* (Oktober 2017), aldaar 6.

hulp stopzetten omdat er geen corruptie mag plaats vinden. Maar de familiehulp heeft miljoenen families uit de armoede geholpen.⁵⁷ Deze verwarring weerspiegelt goed het gebrek aan vertrouwen die de Braziliaanse bevolking heeft voor de politiek. Dit is ook terug te zien in de cijfers van het rapport Transparency International. Wel weerspiegelt het rapport een democratische eigenschap, aangezien de bevolking het gevoel heeft verandering en wet naleving lijkt te ervaren.

Hoe sterk de relatie tussen grote machtige bedrijven en de politiek is, kan worden afgelezen in de financieringen van de politieke campagnes. Zo doneert een van Brazilië's grootste bedrijven JBS, multinational vleesbedrijf, 400 miljoen real (ongeveer 100 miljoen euro) aan politieke campagnes. Dit zorgt ervoor dat zij grote invloed hebben binnen het Braziliaanse congres. Aangezien zij veel campagnes van de politici in het congres hebben gefinancierd.⁵⁸

De politie als instrument van de machtigen?

De criminelen die de politie wil oppakken zijn over het algemeen van een lagere sociale klasse, van een bepaalde huidskleur en van een bepaald geslacht. Dit kan volgens politicologe Mercedes S. Hinton historisch verklaard worden. In het verloop van de geschiedenis is de politie erg selectief in het aanhouden van de wet, waarbij hun toezicht en hardhandige tactieken vooral gericht zijn op groepen die zij vatten onder diegenen die het meeste aan criminaliteit bijdragen, voornamelijk de armen en etnische minderheden.⁵⁹ Hiermee wordt duidelijk dat dit door de geschiedenis heen zo is gebleven. Dit maakt een potentiële hervorming van de politie volgens de gelijkwaardige, liberale en consensuele karakteristieken van een democratie erg lastig. Dit is het helemaal lastig in een ongelijke sociale context zoals die in Brazilië aanwezig is.⁶⁰ Zo stelt Mercedes dat de uitvoering van de wet in een Latijns-Amerikaanse context een sociale zwakte wordt gezien, omdat deze wordt beheerst door de machthebbers in de overheid en de elite. In Latijns-Amerika bestaat namelijk er een lange traditie waarbij de wet in het voordeel van de machthebbers wordt nageleefd. Hierbij worden de 'zwakken' onderdrukt en beheerst: 'The extent to which Latin America's deep and persistent social divisions and the

⁵⁷ Priore en Venancio, aldaar 309.

⁵⁸ 'Rotten' Netflix, Produces Ted Gesing Aldaar '39'47- '40'39'.

⁵⁹ Mercedes S. Hinton, 'A distant reality: Democratic policing in Argentina and Brazil', *Criminal Justice* 5 (2005) 1, 75- 100, aldaar 79.

⁶⁰ Mercedes S. Hinton, 'A distant reality: Democratic policing in Argentina and Brazil', *Criminal Justice* 5 (2005) 1, 75- 100, aldaar 79.

region's fractured experience with democracy have adversely affected the development of a democratic police(...).⁶¹ Dit suggereert dat de problemen nog verder terug in de geschiedenis gaan dan 1965 en dat het een structureel probleem is. Zo spreekt Loïc Wacquant zelfs over een 'dictatorship over the poor'. Doordat straf alleen op de armen van toepassing zijn.⁶² Daarnaast bleek uit het rapport van de Braziliaanse forum van openbare veiligheid, dat 76,2 procent van het totale aantal moorden afro-decente afkomst zijn. Als Brazilië zelf nauwelijks aan de eisen van een democratie voldoet, hoe kan er dan van de politie worden verwacht correct en democratisch te handelen? De vraag die hieruit volgt is waarom er geen verandering komt. Er is namelijk sprake van verzet vanuit de politie de politie voor hervormingen.

Bureaucratische hervormingen zijn erg lastig. Regeringen maken het hiernaast ook niet makkelijk om hervormingen door te zetten aangezien ze vaak de status quo willen behouden. Ook de politie kan zich hiertegen verzetten. Doordat publieke dienstverleningen essentiële informatie met betrekking tot de hun eigen hervorming controleert, dit maakt hen meer gefocust, georganiseerd en politiek sterker. In het geval van de politie wordt het nog lastiger omdat zij bewapende, geheimzinnige en politiek strategisch zijn. Zelfs in de meest ontwikkelde landen hebben ze een geheimzinnige korpsgeest, zijn ze selectief in de naleving van de wet en zwijzaam gedurende externe interventie.⁶³ Dit maakt verandering binnen de politie zelf heel erg lastig en als dit van buiten wordt opgelegd al helemaal.

Zoals genoemd in de eerste alinea, stelde Dirk Kruijt dat de politie werd ingezet om de veiligheid te waarborgen. De politie en het leger is onder dit motto ook de sloppenwijk Rocinha ingezet, maar heeft hierbij de levens van de omstanders in gevaar gebracht. Hun levens stonden zelfs een week lang stil. Dit is in strijd met artikel 144 § 1. II en is niet altijd effectief.⁶⁴ Zoals ook bleek uit het rapport van CDDRL is de inzet van de politie niet altijd effectief. Een soort gelijke bevinding kan worden gedaan in het rapport van de FBSP. Want voor de inzet van de UPP's in 2011 was het zelfs zo dat het aantal moorden in 2011 met 400 was gedaald ten

⁶¹ Hinton, 'A distant reality', aldaar 79-80.

⁶² Wacquant, 'Toward a dictatorship over the poor?', aldaar 201.

⁶³ Mercedes S. Hinton, 'A distant reality: Democratic policing in Argentina and Brazil', *Criminal Justice* 5 (2005) 1, 75- 100, aldaar 78.

⁶⁴ Câmara dos Deputados(eigen vertaling: Huis van Afgevaardigden), 'Legislação Informatizada - CONSTITUIÇÃO DE 1988 - Publicação Original' (eigen vertaling: Geautomatiseerde Wetgeving- (Constitutie van 1988- Originele Publicatie) (versie 5 oktober 1988), <http://www2.camara.leg.br/legin/fed/consti/1988/constituicao-1988-5-outubro-1988-322142-publicacaooriginal-1-pl.html> (19 januari 2018).

opzichte van het jaar ervoor. Terwijl het sinds de pacificatie alleen maar is blijven stijgen en zelfs verdubbeld (zie bijlage A: Tabel 1). De functionaliteit van de politie kan hierdoor in twijfel worden gebracht. Juist als degene die de politie veilig moet houden zich niet beschermt voelen, zoals veel sloppenwijkbewoners zich voelen.⁶⁵ Dus wie beschermt de politie dan wel?

⁶⁵ Dom Phillips en Júlio Carvalho, 'Brazil's army returns to Rio favela amid clashes between gangs and police' (versie 22 september 2017), <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/22/brazils-army-deployed-to-rio-favela-amid-clashes-between-gangs-and-police> (9 november 2017).

Conclusie

Brazilië is sinds 1985 een democratie en dit is met de constitutie van 1988 officieel gemaakt. Echter was er in 1974 al sprake van een democratische transitie. De aangestelde president, Ernesto Geisel, was van de oppositie van de militairen. Geisel wilden militairen subordoneren. Dit is niet zonder tegenslag gebeurd. Want de militairen gaven zich niet zomaar gewonnen en gingen samenspannen. Echter betekende een president van oppositie wel dat er verdeeldheid was binnen de regering. In plaats van een poging tot samenwerking probeerde partijen elkaar te onderdrukken of zelfs uit de regering te duwen. Dit zit zich tot de dag vandaag door. Zo zijn er meerdere presidenten afgezet, dit als gevolg van samenzwering. Hieruit kan worden afgeleid dat binnen de Braziliaanse politiek de eigen belangen van de partijen voorop staan.

Een belangrijk aspect van de Braziliaanse politiek is dat na het beëindigen van de dictatuur er nog steeds militaire bewindslieden in de regering aanwezig waren. Zij waren over het algemeen rechts georiënteerd en ondersteunde deze partijen. Echter waren zij wel Gedurende de dictatuur werd de economische groei voornamelijk gestimuleerd 'verborgen aanwezig'. Doordat de militaire op een bekwame manier controle hadden over vier machtsfactoren: inlichtingendienst, de dominantie over de politie en de legale kracht door het hebben van impunitie en immuniteit. Ook konden ze door de democratische consolidatie te ondersteunen op de achtergrond invloed uitoefenen. De inzet van politie in het voordeel van de regering kan hierdoor ook beter worden gefaciliteerd. Dit is ook daadwerkelijk gebeurd, zoals bij de landrechtenactivisten. De activisten vochten tegen grootgrondbezitters, ze wilden niet dat de overheid stukken grond aan de grootgrondbezitters weg gaf, immers woonden ze daar. Opvallend hieraan is dat de overheid de politie heeft gestuurd om de activisten tegen te houden. Want de militairen waren rechts georiënteerd, hierdoor zou kunnen worden gezegd dat de militairen de grootgrondbezitters in zekere mate ondersteunden. Want al tijdens de militaire coup hadden machtige ondernemers de macht binnen de regering aan de militairen overgedragen. Dit verklaart tevens ook de voorkeur voor economische groei, zowel tijdens de militaire dictatuur als erna. Hieruit kan worden opgemaakt hoe sterk de relatie tussen politieke en economische macht is, zoals ook blijkt uit het feit dat bedrijven veel geld doneren voor politieke campagnes. Daarnaast heeft Brazilië door de sterke relatie tussen politieke en economische macht problemen met corruptie.

De burgerrechten zijn in het geval van de activisten compleet genegeerd en hebben in plaats van bescherming, gevaar ervaren. In dit proces heeft de politie zelfs 19 activisten gedood. Het aspect burgerrechten van een democratie zijn door de Braziliaanse regering in dit geval niet nageleefd. De voorkeur voor een correcte naleving van de democratie lijkt hierdoor dan ook niet heel erg sterk aanwezig. Hier heeft voornamelijk de bevolking onder geleden, doordat er een slecht sociaal en cultureel beleid was. De kwaliteit van het openbare basisonderwijs is hierdoor erg laag. Dit is tevens een belangrijke factor voor zowel de efficiency van de politie als voor minder criminaliteit en hierdoor ook minder politiegeweld. Zo is hoge geletterdheid in sloppenwijken effectiever om moorden te voorkomen dan in sloppenwijken met hoge ongeletterdheid. Dit suggereert tegelijkertijd dat de overheid een grote rol kan spelen in de vermindering van het totale aantal moorden door sociale statelijke programma's uit te breiden. Als de Braziliaanse regering het sociale beleid zou uitbreiden dan zou de bevolking beter opgeleid zijn, waardoor deze een betere baan kon krijgen en niet de criminaliteit in gaan. Hierdoor daalt de criminaliteit, groeien zowel de politieagenten als buurtbewoners op in een omgeving waar geweld niet normaal is. Waardoor het minder een norm wordt om geweld te hanteren en zouden de moorden door de politieagenten ook kunnen dalen. Hierdoor kunnen agenten efficiënter te werk gaan omdat er niet een overvloed aan criminaliteit is voor de hoeveelheid werkzame agenten.

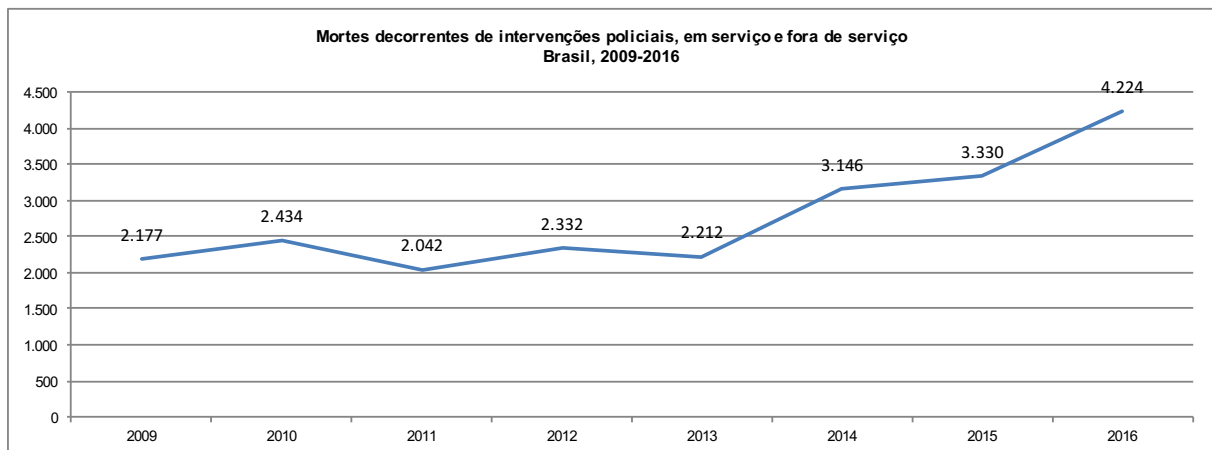
Maar belangrijk om te benoemen waarom het geweld in het algemeen in Brazilië aanhoudt is omdat Brazilië geen democratie kent. De civiele controleerbaarheid en openbaarheid naar de regering is nauwelijks aanwezig is. Dit beïnvloedt ook hoe de bevolking tegen de eigen regering op kijkt. Ze ervaren de overheid niet als iets waar zij enigszins invloed op uit kunnen oefenen en in dit opzicht is de ervaring niks verandert ten opzichte van de bewoners van Rocinha in 1977.

Het bestuderen van de Braziliaanse politie als een historisch proces verklaart dat het geweld, de corruptie en de politiek niet problemen zijn die je enkel door naar het heden te kijken kan oplossen. Er is sprake van een structureel probleem met aanhoudende machtsstructuren. Deze moeten worden doorbroken om niet weer in hetzelfde patroon te vallen. Momenteel staat een voormalige militaire die de dictatuur prijst, door een frisdrankbedrijf

wordt gesponsord en economische verandering wil, tweede op de peilingen voor de presidentsverkiezingen aankomende oktober 2018.⁶⁶ Dit klinkt wel heel erg bekend toch?

Bijlagen

A: Grafiek van Fórum Brasileiro de Segurança Pública

Tabel 1 Aantal doden door politie-interventie 2009-2016

Bron: 11° Anuário Brasileiro de Segurança Pública, Fórum Brasileiro de Segurança Pública.

⁶⁶Dom Phillips, 'Brazil's far-right presidential contender gets soft drink named after him' (versie 14 januari 2018), <https://www.theguardian.com/world/2018/jan/14/brazil-jair-bolsonaro-energy-drink-bolsomito>(14 januari 2018).

Literatuurlijst

Primaire bronnen

'Rocinha Brasil 77 (1977) Um filme de Sérgio Péo', *Rocinha Brasil 77*, YouTube: Mauricio Antoun, regie: Sérgio Péo, 14 juli 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=ZWDFZ0t7e4> (16 januari 2018).

Câmara dos Deputados (eigen vertaling: Huis van Afgevaardigden), 'Legislação Informatizada - CONSTITUIÇÃO DE 1988 - Publicação Original' (eigen vertaling: Geautomatiseerde Wetgeving- (Constitutie van 1988- Originele Publicatie) (versie 5 oktober 1988), <http://www2.camara.leg.br/legin/fed/consti/1988/constituicao-1988-5-outubro-1988-322142-publicacaooriginal-1-pl.html> (19 januari 2018).

Diário Oficial da União (eigen vertaling: staatsblad), 'ATO INSTITUCIONAL Nº 5, DE 13 DE DEZEMBRO DE 1968', *Diário Oficial* (eigen vertaling: staatsblad), 13 december 1968, sectie 1 aldaar 1-2, <https://www.jusbrasil.com.br/diarios/3127683/pg-1-secao-1-diario-oficial-da-uniao-dou-de-13-12-1968/pdfView> (12 januari 2018).

Fórum Brasileiro de Segurança Pública, '11º Anuário Brasileiro de Segurança Pública', (São Paulo 30 oktober 2017), <http://www.forumseguranca.org.br/publicacoes/11o-anuario-brasileiro-de-seguranca-publica/>.

Edgar Franco, Beatriz Magaloni, en Vanessa Melo, 'Killing in the Slums: An Impact Evaluation of Police Reform in Rio de Janeiro', *Center on Democracy, Development and the Rule of Law (CDDRL)* (Stanford 2015)

Center on Democracy, Development and the Rule of Law (CDDRL), 'Understanding Police Use of Force in Rio de Janeiro' <http://cddrl.fsi.stanford.edu/crimelab/research/understanding-police-use-force-rio-de-janeiro> (16 januari 2017).

Pring, Coralie, 'People and Corruption: Latin America and The Caribbean. Global Corruption Barometer', in: *Transparency International* (Oktober 2017).

Secundaire literatuur

Avritzer, Leonardo, 'Transition to Democracy and Political Culture: an Analysis of the Conflict Between Civil and Political Society In Post-Authoritarian Brazil', *Constellations* 2 (1995) 2, 242-267.

Caldeira, Teresa en James Holston, 'Democracy and Violence in Brazil', *Comparative Studies in Society and History* 41 (1999) 4, 691-729.

Fausto, Boris, vertaald door: Arthur Brakel, *A Concise History of Brazil* (Cambridge 2014 tweede editie).

Fausto, Sergio, 'Modernization under Democracy (1985–2010)', in Boris Fausto, *A Concise History of Brazil* (tweede editie Cambridge 2014), 324- 416.

Hinton, Mercedes S., 'A distant reality: Democratic policing in Argentina and Brazil', *Criminal Justice* 5 (2005) 1, 75- 100.

Kruijt, Dirk, 'Low Intensity Democracies: Latin America in the Post-dictatorial Era', *Bulletin of Latin American Research*, 20 (2001) 409-430.

Morgan, Earl Conteh, *Collective Political Violence: An Introduction to the Theories and Cases of Violent Conflicts* (London 2004).

Murray, Joseph., Daniel Ricardo de Castro Cerqueira en Tulio Kahn, 'Crime and violence in Brazil: Systematic review of time trends, prevalence rates and risk factors', *Aggression and Violent Behavior* 18 (2013) 5, 471-483.

Schneider Nina, 'Breaking the 'Silence' of the Military Regime: New Politics of Memory in Brazil', *Bulletin of Latin American Research* 30 (2010) 2, 198–212.

Wacquant, Loïc, 'Toward a dictatorship over the poor? Notes on the penalization of poverty in Brazil', *Punishment & Society* 5 (2003) 2, 197-205.

Websites

Bessems, Marc, 'Brazilië staat op een tweekop: 'naar serieus land of weer bananenrepubliek' (versie 19 november 2017), <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2203447-brazilie-staat-op-een-tweekop-naar-serieus-land-of-weer-bananenrepubliek.html> (19 januari 2018).

Phillips, Dom en Júlio Carvalho, 'Brazil's army returns to Rio favela amid clashes between gangs and police' (versie 22 september 2017), <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/22/brazils-army-deployed-to-rio-favela-amid-clashes-between-gangs-and-police> (9 november 2017).

Phillips, Dom, 'Trail of slaughter in prisons shocks Brazilians as gang war explodes' (versie 19 januari 2017) <https://www.theguardian.com/world/2017/jan/10/brazil-prisons-gang-violence-riots> (19 januari 2018) en

Phillips, Dom, 'Brazil's far-right presidential contender gets soft drink named after him' (versie 14 januari 2018), <https://www.theguardian.com/world/2018/jan/14/brazil-jair-bolsonaro-energy-drink-bolsomito> (14 januari 2018).

Phillips, Tom, 'Brazil troops and police raid Rio shantytown in clean-up drive' (versie 13 november 2011), <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/13/brazil-troops-raid-shantytown> (19 januari 2018).

Watts, Jonathan, 'Brazil erupts in protest: more than a million on the streets' (versie 21 juni 2013), <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/21/brazil-police-crowds-rio-protest> (19 januari 2018).

Watts, Jonathan, 'Brazil's Landless Workers Movement renews protest on 30th anniversary' (versie 13 februari 2013) <https://www.theguardian.com/global-development/2014/feb/13/brazil-landless-workers-movement-mst-protest-30th-anniversary> (23 januari 2018).